

**SAVUNMA HARCAMALARI- EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ:
DÜNYA VE TÜRKİYE'NİN GENEL BİR GÖRÜNÜMÜ¹**

**Öğr. Gör. Dr. Mehmet Samet ERDEM²
Prof. Dr. Selami SEZGİN³**

ÖZET

Çalışmada ekonomik büyüme ilişkin tanımlara ve tarihsel sürece, savunma harcamalarına ilişkin bu yönde yapılan çalışmalarda karşılaşılan zorluklara ve kullanılan kaynaklara yer verilerek savunma harcamalarının dünya ve Türkiye özelindeki görünümü ele alınmıştır. Bu bağlamda Amerika Birleşik Devletleri'nin savunma harcamalarının son yıllarda azalış göstermesine rağmen dünya savunma harcamaları içerisindeki en fazla harcamaya sahip ülke konumunu koruduğu, Afrika ve Asya-Okyanusya kıtalarının savunma harcamalarında artış trendi olduğu ve son olarak Türkiye özelinde savunma harcamaları/GSYH oranının yıllar itibariyle çok fazla sapma göstermese de son yıllarda azalma eğiliminde olduğu gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Savunma Harcamaları, Ekonomik Büyüme.

JEL Kodları: H56, O40.

**THE RELATIONSHIP BETWEEN DEFENCE SPENDING AND
ECONOMIC GROWTH: A GENERAL VIEW OF THE WORLD AND TURKEY**

ABSTRACT

This paper discusses the view of the world and Turkey's defence spending, include the definitions of economic growth and its historical process, the difficulties of defence spending studies and the sources of defence spending studies. In this context, it was observed that United States of America is the country with the highest expenditure in defence spending, although its defence spending has declined in recent years; there is an increasing trend in defence spending of Africa and Asia-Oceania continents and lastly Turkey's defence spending/GDP ratio has an decreasing trend, although did not show too much deviations by years.

Keywords: Military Expenditures, Economic Growth,

JEL Code: H56, O40.

¹ Bu Makale Dr. Mehmet Samet ERDEM'in Eskişehir Osmangazi Üniversitesi SBE İktisat ABD'nda hazırlamış olduğu doktora tezinden üretilmiş ve 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya'da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir

² Sinop Üniversitesi Rektörlüğü, mserdem@sinop.edu.tr

³ Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, selamisezgin@ogu.edu.tr

GİRİŞ

1947 yılından 1992 yılına kadar devam etmiş olan ABD önderliğindeki Batı Bloğu ülkeleri ile Sovyetler Birliği önderliğindeki Doğu Bloğu ülkeleri arasındaki siyasi ve askeri gerginlik çağımızda görülmemiş bir güvensizliği de meydana getirmiştir. Soğuk savaş olarak nitelendirilen bu dönemin bitmesi, beraberinde bir değişimi de meydana getirerek ülkeleri silahlı kuvvetlerini yeniden düzenleme, modernizasyon ve teşkilatlandırma faaliyetlerini arttırmaya yönlendirmiştir.

Dolayısıyla karşılıklı artan silahlanma yarışı biçim değiştirmesine rağmen savunma hizmetleri hala önemini korumuş ve birçok ülke bu alana yönelik önemli harcamalar yapmaya devam etmiştir. Öyle ki bu harcamaların boyutu, her ne kadar bölgesel olarak farklılık gösterse de, dünya genelinde son 20 yılda yaklaşık %70 oranında artmıştır. Savunma harcamalarında yaşanan bu artışta, Orta Doğu ve Doğu Avrupa ülkelerinde ekonomik ve politik sebepler etkili olurken, Türkiye gibi ülkelerde jeopolitik konum da etkili olmuştur.

Savunma harcamaları, uzlaşmış tanımı bulunmayan bir kavramdır. Bir ülkenin belirli bir dönemde yaptığı kamu harcamalarından savunmaya ayırdığı pay olarak tanımlanacağı gibi ülkenin ulusal güvenliğini sağlamak amacıyla yapılan harcamalar olarak da nitelendirilebilir.

Ülke kaynaklarının savunmaya ayrılan kısmının büyük olması, kaynağın alternatif kullanımı açısından ekonomik büyümeyi ve gelişmeyi tetikleyecek faaliyetlerin geri plana atılması anlamına gelebildiği gibi, harcamaların büyüme ve gelişmeyi sağlayacak teknolojik yatırımları uyarması anlamına da gelebilmektedir. Bu iki farklı görüş çerçevesinde ülkelerin verecekleri politik kararlar, bireylerin refahına kadar uzanan bir süreci de beraberinde getirmektedir.

Söz konusu bu sürecin araştırılması yolunda savunma harcamalarının istihdam yönünden ekonomiye etkisi, ödemeler dengesi üzerine etkisi, enflasyon üzerine etkisi, kaynak dağılımı üzerine etkisi, Ar-Ge ve teknolojik gelişmeye etkisi ve sanayileşmeye etkisi iktisatçılar tarafından incelenmiş, dönemselsel olarak pozitif ya da negatif etkilerin ortaya çıktığı görülmüştür. Bu etkilerin ana başlığı niteliğindeki savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ise öncü inceleme alanını oluşturmuştur. Bu öncü inceleme alanı, zaman içerisinde gelişen yeni büyüme reçeteleri çerçevesinde gelişmektedir.

Çalışmada, ekonomik büyümeye ve savunma harcamalarına ilişkin tanımlar ve tarihsel süreç, savunma harcamaları üzerine yapılan çalışmalarda karşılaşılan zorluklar ve kullanılan kaynaklara yer verilerek savunma harcamalarının Dünya ve Türkiye özelindeki genel görünümü ele alınmıştır.

1. EKONOMİK BÜYÜME

Sanayi devriminden önce zengin-fakir ya da hükmeden-hükmedilen biçiminde ikiye ayrılan dünya, İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişmiş ülkeler- gelişmekte olan ülkeler şeklinde ayrılmıştır. Gelişmiş ülkeler gelişmelerini sürdürebilmek için, gelişmekte olan ülkeler de gelişmiş ülkelerin gelişmişlik seviyesine erişmek için ekonomilerinin üretim kapasitesini sürekli olarak arttırmak istemişlerdir. Bu iki farklı amaç içerisinde, ülkelerin gelişmelerini sürdürme olgularını büyüme teorileri, gelişmiş ülkeler seviyesine erişme hedeflerini ise kalkınma teorileri konu almıştır (Dinler, 2015: 275-276).

Ekonomik büyüme, ülke ekonomisinin nüfus, işgücü, toprak ve diğer üretim faktörlerinde gerçekleşen artışlar olarak ifade edilirken; kalkınma ya da gelişme, ekonominin bünye ve çatısında meydana gelen değişimleri ifade eder. Fakat büyüme olmadan kalkınmanın ya da gelişmenin olduğu iktisadın tarihsel sürecinde görülmemiştir (Şiriner ve Doğru, 2008: 23).

Kalkınma ve büyüme kavramları arasındaki bu ayrımın ortaya çıkan en büyük fark, büyümenin bir ekonominin üretim kapasitesinde sayısal olarak ölçülebilen bir artışı, kalkınmanın ise yapısal değişim sürecini kapsamasıdır. Fakat bu ayrım, her iktisatçı tarafından kabul edilmemiştir; kalkınma kavramı, büyüme ve gelişme kavramlarıyla aynı anlamda da kullanılmıştır (Ataç, 2006: 4). Ekonomik büyüme, bir ülkede üretimin ve dolayısıyla gayrisafi yurtiçi hasılanın (GSYH) bir önceki yıla göre reel olarak artması olarak tanımlanır. Fakat bu artış brüt bir büyümeyi ifade eder. Söz konusu yıllardaki nüfus artışının da göz önünde bulundurularak brüt büyüme hızından nüfus artış hızı çıkarıldığında net büyüme hızı elde edilir. Ekonomik büyümenin yani üretimdeki artışın sağlanabilmesi için emeğin, doğal kaynakların, teknolojinin ve sermayenin iyileştirilmesi ya da verimliliklerinin artırılması gerekir (Dinler, 2015: 276-277). Fiyat değişmelerinden arındırılmış hasıladaki artışları ifade eden ekonomik büyümenin sağlanmasının koşulu olan üretim faktörlerinin miktarlarındaki ve/veya üretkenliklerindeki artışlar, genellikle bir uzun vade sorunu olarak kabul edilmesi nedeniyle makroekonomik anlamda daha çok arz cephesince belirlenir (Kibritçioğlu, 1998: 208).

Büyümenin teorik tarihçesine bakıldığında, Orta Çağ ve fizyokrasi arasındaki Merkantalist İktisatçılardan başlayıp, Adam Smith, David Ricardo, Robert Malthus, John Stuart Mill gibi klasik iktisatçılara ve Karl Marx'a kadar dayandığı görülmektedir. Modern büyüme teorilerinin temelleri ise, 1960'lı yıllara kadar önem verilmesine de, 1928 yılında Frank P. Ramsey tarafından atılmıştır.

1937 yılında R. F. Harrod ile başlayıp 1946 yılında Evsey D. Domar'ın yatırımların ikili yapısını konu alan çalışmalarıyla devam eden ve 1950'li yılların başından itibaren Keynes'in gelir oluşumu teorisini dinamikleştirilen Harrod-Domar büyüme modeli modern büyüme teorilerinin en öne çıkanıdır.

1953 yılında neoklasik büyüme modelinin temelini oluşturacak Robert Solow ve Paul A. Samuelson'un yaptığı uzun dönem büyüme dinamiklerini inceleyen çalışma, sonraları Trevor Swan'ın da dâhil olmasıyla Keynesyen yaklaşıma karşıt bir büyüme modeli olarak kabul görmüştür.

Keynes'in 'Genel Teori'si, birikimin iki temel değişkeni olan yatırım ve tasarruf gibi dinamik bir büyüme teorisinin unsurlarını içerirken, kısa dönem denge sorunlarına yöneliktir. Yatırımlar kısa dönem dengesini belirleyen talep yaratan harcamalar olarak üretim ve çıktı kapasitesi yaratır. Yatırımların çıktı kapasitesini artırma yönü de üretim olanaklarını artırmaktadır (Şiriner ve Doğru, 2008: 57).

Harrod ve Domar, Keynes'in kısa dönemli teorisini ekonominin uzun dönemli dinamikleriyle modellemişlerdir. Harrod ve Domar ekonomik büyüme konusunu her ne kadar ayrı ayrı inceleseler de konuyu ele alış biçimlerinin birbirine olan benzerlikleri sebebiyle Harrod-Domar Büyüme Modeli olarak ifade edilmiştir. Merkezinde yatırımların bulunduğu her iki büyüme modelinin aralarındaki fark ise yatırım olgusuna bakış açısından kaynaklanır. Domar'ın analizi geleceğe yönelik olarak içinde bulunulan dönemde yapılan yatırımların gelecek dönemlerde üretim kapasitesinde oluşturacağı artışları dikkate alırken; Harrod ise önceki dönem gelirine göre planlanan yatırımların içinde bulunulan dönemde gerçekleşen tasarruflara eşit olmasını dikkate alır (Berber, 2006: 135). Harrod ve Domar, yatırımların toplam talep üzerinde yaratacağı etkiye vurgu yaparak, yatırımların olgunlaşma sürecinde yapılan harcamaların ekonomide çarpan mekanizmasıyla birlikte gelir artışına neden olacağını ileri sürerken talep yanlı yönü ifade etmiş; aynı zamanda bu harcamaların ekonominin üretken kapasitesini artıracak arz yanlı etkisine de dikkat çekmişlerdir. Bunun yanı sıra her iki modelde de sermayenin üretim artışını sağlayan tek faktör olduğunu, teknolojik gelişmelerin ve emeğin üretime katkısı olmadığını ifade etmişlerdir (Duyar ve Koçoğlu, 2014: 708).

Modern büyüme teorilerinin öne çıkan diğer iki çalışmasından biri Neoklasik büyüme teorileri diğeri ise içsel büyüme teorileridir. Neoklasik düşünce doğrultusunda literatürde temel teori Robert Solow tarafından ortaya atılmıştır. Solow modelinin temellerinde tasarruf, sermaye birikimi ve ekonomik büyüme bulunurken, nüfus artışı ve teknolojik gelişmenin dışsal değişken olarak nasıl ilişkilendirileceği araştırılmıştır. Solow modeli, neoklasik özellikler taşıması sebebiyle neoklasik büyüme modeli olarak adlandırılmıştır. Model, Harrod-Domar modelinin tersine, uzun dönemde ekonomilerin mutlaka dengeli büyüme sürecine gireceklerini öngörmektedir (Berber, 2006: 141-143). Bu teori, Harrod-Domar'da olduğu gibi, Robert Solow ve Trevor Swan tarafından bağımsız olarak geliştirilmiş sonrasında Solow-Swan modeli olarak anılmaya başlanmıştır. Modelin temel varsayımları; ekonominin kapalı olması, piyasanın tam rekabet şartlarında oluşu, birey davranışlarının rasyonel oluşu, üretim faktörleri için ölçeğe göre azalan, üretim fonksiyonu için ise değişmeyen getirinin oluşu ve son olarak nüfus ve işgücü artış oranı ile teknolojik gelişme ve tasarruf oranının modelde dışsal oluşu biçimindedir (Şiriner ve Doğru, 2008: 79).

Neoklasik büyüme modelinde, azalan verimler kanununun işlemesi sebebiyle model durağan hale geldiğinde ekonomik büyümeyi belirleyen temel unsur teknolojik gelişmelerdeki değişim ve nüfus artış hızı olmaktadır. Modele göre tasarrufu daha çok olan bir ülke daha az tasarruf eden ülkeye göre durağan halde sermaye yoğun ve daha zengin bir ülke olacaktır. Fakat durağan halinde tasarruflar büyüme hızına etki etmeyecektir. Uzun vadede büyüme hızının dışsal teknolojik gelişmeler tarafından belirlenmesi, ülkelerin kişi başına sermaye ve gelir düzeylerinin birbirlerine yakınsayacağı yani gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki farkın ortadan kalkacağı anlamına gelmektedir. Yakınsama hipotezi olarak da ifade edilen hipotezle sermayenin işgücünden daha hızlı büyüdüğü bir ekonomide teknolojinin sabit ve dışsal kabul edilmesi nedeniyle faizlerin düşerek yoksul ülkelerin zengin ülkelere daha hızlı büyüterek onları yakalayacağı görüşü savunulur. Günümüzde gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki uçurumun giderek açılması bu önermenin gerçekleşmediğini göstermektedir. Bir başka ifadeyle teknolojik gelişmenin dışsal ve sabit olması varsayımı gerçekliğini yitirmiştir. Teknolojik gelişmenin dışsal kabul edildiği ve ekonomik gelişmenin teknolojik gelişmeler tarafından belirlendiği Neoklasik büyüme modelinde kamu harcamaları ekonomik büyümeyi etkilememektedir (Duyar ve Koçoğlu, 2014: 708-709).

1990'lı yıllarda gelişen ve Paul Romer ve Robert Lucas ile başladığı kabul edilen içsel büyümede büyümenin nedenleri; eğitim, sağlık, AR-GE, teknolojik yenilikler, devletin yeni işlevleri, bilgi birikimi, finansal yenilikler, ölçek ekonomileri ve gelir dağılımı gibi sistemin içerisindeki unsurlarda aranmaktadır. Büyümeyi dışsallıktan kurtaran bu yaklaşım, üretimin artması için itici güç olabilecek faktörleri tanımlayarak içselleştirmiş ve birikim süreçlerini irdelemiştir (Berber, 2006: 173-184).

İçsel büyüme modelinin varsayımları şunlardır: Ekonomik büyüme sistemin içerisinde aranmaktadır ve sistemi dışarıdan etkileyen bir faktör bulunmamaktadır; teknolojik gelişme ekonomik kararlardan etkilenmez ve içseldir; artan verimlere dayalı üretim fonksiyonu kullanılır; tam yakınlaşma hipotezi reddedilir ve az gelişmiş ülkelerin önlem alması gerektiği vurgulanır; eğitim, sağlık, kamu politikası ve yatırım oranı gibi faktörler, uzun dönemde ekonomik büyümeye olumlu katkı sağlar; devletin ekonomiye müdahalesi optimal büyüme sağlanması için gereklidir; bilgi herkesin kullanabileceği kamusal bir maldır; teknolojik gelişme sonucu ortaya çıkan bilgiden diğer ekonomik aktörlerin ne ölçüde yararlandığı önemlidir; biriktirilen sermaye faktörü, zaman içerisinde içsel olarak büyümekte ve bu faktörün marjinal verimliliği artmaktadır (Ekodialog, 10 Kasım 2017).

Ekonominin en önemli sorularından birini oluşturan büyümeye etki eden nedenlerin araştırılması iktisat biliminin var oluşundan günümüze kadar sürmesine rağmen hala üzerinde kesin bir yargıya varılamamıştır. Ülkelerin kendi başarı reçeteleri diğer ülkelere çoğu zaman uymamakta; böylelikle her ülke kendi reçetesini kendisi yazmak durumunda kalmaktadır.

Savunma harcamaları bakımından, savunmaya harcanan kaynaklar, ülkelerin iç dinamiklerine etki ettiği gibi dış dinamiklerine de etki etmektedir. Toplam kamu harcamalarının içinde önemli yere sahip olduğunda ya da artış gösterdiğinde eğitim ve sağlık harcamaları gibi harcama kalemlerini nispi olarak azaltmaktadır.

Gayrisafi milli hasıla açısından baktığımız zaman savunma harcamalarının değişiklik göstermesi alternatif kaynak kullanımlarını da değiştirmektedir. Bu değişim kimi zaman iktisadi büyümeyi azaltıcı kimi zamanda hızlandırıcı etkiye sahiptir. Bu yakın ve değişiklik gösteren etkiler, iktisatçıları savunma hizmetlerine yapılan harcamalarla ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemeye itmiş ve genel olarak bu ikisi arasında çok önemli bağların olduğu kabul edilmiştir.

Savunma harcamalarının büyümeye etkisinin negatif mi pozitif mi olduğu ise gerek ülkelerin değişen konjonktürleri gerekse dünya genelinde meydana gelen ekonomik ve politik gelişmeler yüzünden üzerinde hala uzlaşılamayan bir konu olmuştur.

2. SAVUNMA HARCAMALARI

Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü savunma harcamalarını silahlı kuvvetlerin ve barış gücünün, savunma bakanlıkları ve savunma projeleri yapan diğer devlet kurumlarının, paramiliter güçlerin askeri operasyonlar için eğitilmesi ve teçhizatlandırılmasını kapsayan personel, askeri araştırma ve geliştirme, üretim ve inşaat gibi harcamaları içeren harcamalar olarak tanımlamıştır.

Dunne ve Smith (1990), OECD ülkelerinde savunma harcamaları ve işsizlik üzerine yaptıkları çalışmalarında üzerinde uzlaşılmamış olan savunma harcamaları tanımına dikkat çekerek, farklı ülkelerdeki silahlı kuvvetlerin farklı kurumları yansıttığını ve bu kurumların rollerinin de farklı olabileceğini ifade etmiş, Fransız Jandarmasını örnek göstererek, polis ve silahlı kuvvetler arasındaki farkın keskin olmadığını belirtmişlerdir.

Günlük-Şenesen (2002), savunma harcamalarını “Milli Savunma Bakanlığı ve bağlı Kuvvet Komutanlıkları, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı’nın gereksinimlerini karşılamak için yapılan personel, silah, diğer askeri teçhizat ve mühimmat harcamaları ile yakıt, yiyecek, giyecek vb. yatırım ve transfer harcamaları” şeklinde tanımlamıştır.

2.1. Savunma Harcamaları Üzerine Yapılan Çalışmalarda Karşılaşılan Zorluklar

Savunma harcamalarının düzeyi çeşitli faktörlere bağlı olarak ülkelere göre farklılık gösterdiği gibi, savunma harcamalarının kendisi de farklı sonuçlara neden olabilmektedir. Tekeoğlu (2008), bu zorlukları şöyle tanımlamıştır:

- Üzerinde uzlaşmaya varılamayan savunma harcamaları bir ülkenin kendi ulusal bağımsızlığını, topraklarının bütünlüğünü ve güvenliğini garanti altına almak için savunmaya atadığı bütün insan kaynağı ve materyali olarak tanımlandığında, kaynakların diğer hükümet harcamalarından güvenlik adına ayrılması gerekmektedir. Fakat devletin askeri ve sivil işlevlerinin iç içe geçmiş olması harcamaların askeri ve sivil olarak bölünmesini zorlaştırmaktadır.
- Devlet bütçesi hazırlanırken sınıflandırma ve muhasebeleştirmede ortaya çıkan biçimsel farklılıklar ülkeden ülkeye değişebilir. Bazı ülkeler için Savunma Bakanlığının sorumluluğu sivil faaliyetleri de kapsamaktadır. Örneğin Suudi Arabistan Savunma Bakanlığı silahlı kuvvetler sorumluluğunun yanı sıra sivil havacılık ve meteorolojik hizmetlerden de sorumludur. Bir diğer açıdan sivil bütçeli harcamalar savunma sektörüne fayda sağladığı gibi, bazı durumlarda doğrudan askeri bağlantılıdır. Fransız Jandarmasının silahlı kuvvetlerdeki rolü de bu farklılığa verilebilecek başka bir örnektir.
- Bir diğer zorluk enflasyonun ve para biriminin belirli bir zaman içerisinde ülkeden ülkeye farklılık göstermesidir. Bu farklılıklar ekonometrik çalışmalarda metodolojik sorunlar ortaya çıkarabilmektedir. Söz konusu bu sorunlar, ABD doları gibi ortak bir para birimine dönüştürülerek giderilebilir ya da deflatör kullanılarak enflasyonun genel etkileri azaltılabilir.
- Savunma harcamalarının doğasında olan gizlilik, verilerin güvenilirliği ile ilgili sorun oluşturmaktadır. Savunma harcamaları veya savunma harcamalardaki değişim, hükümetlerin niyetinin bir göstergesi olarak görülebilir. Komşuları, düşmanları ya da yerel eleştirileri üzerine çekmemek için hükümetler silahlanma seviyelerini gizlemek isteyebilirler.
- Bazı ülkeler dış ticaret hesaplarını manipüle ederek silah alımlarını gizlemek için bu harcamaları sivil sektöre sermaye malları alımı olarak tanımlarlar. Savunma bütçesinin stratejik öneminde maliyetin bilinmesi bile bir ülkenin harcamayı savunma ya da saldırı amaçlı olarak yapıp yapmadığı konusunda bilgi vermez. Ayrıca elde edilen nesnel bilgiler çatışmayı önleyerek uluslararası gerginliğin azaltılmasında yardımcı olur.
- Ülkelerin savunma harcamaları verilerini takip etmemesi ya da paylaşmak istememesi belirli periyotlarda veri kopukluğuna neden olabilir.

2.2. Savunma Harcamaları Üzerine Yapılan Çalışmalarda Kullanılan Kaynaklar

Savunma harcamalarının önemine yapılan vurgular ve ülkelerin bu büyük harcama kaleminin etkilerine olan farkındalığının artışı, veri toplamanın zorluklarına ve yaratacağı etkinin sonuçlarına rağmen bu yönde adım atma gereksinimini doğurmuştur. Gerek ulusal gerekse uluslararası kuruluşlar, enstitüler, yapılar ve ülkeler verileri yıldan yıla daha kapsamlı bir biçimde derleyerek yayınlamaktadır.

Bu kuruluşlar içerisinde literatürde en çok tercih edilenlerin; Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI - Stockholm International Peace Research Institute), Uluslararası Para Fonu (IMF- International Monetary Fund), Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO- North Atlantic Treaty Organization), ABD Silah Denetimi ve Silahsızlanma Ajansı (ACDA-The U.S. Arms Control and Disarmament Agency), Uluslararası Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (IISS-International Institute for Strategic Studies), Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA- Central Intelligence Agency) ve Dünya Bankası (WB-World Bank)'nın olduğu söylenebilir.

Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI), 1966 yılında kurulan çatışma, silahlanma, silah kontrolü ve silahsızlanma araştırması için çalışan uluslararası bağımsız bir enstitüdür. Merkezi Stockholm'de olmasının yanında Pekin'de de faaliyet gösteren SIPRI, açık kaynaklara, politika yapıcılara, araştırmacılara, medyaya ve ilgililere yönelik veri, analiz ve tavsiyeler sunar (SIPRI, 12 Mayıs 2015).

SIPRI, 1988 yılından beri ülkelerin yıllık askeri harcamalarını söz konusu ülkenin yerel para cinsinden cari fiyatlarıyla, ABD Doları cinsinden sabit fiyat ve kurlarla ve GSYH'ye oran olarak vermektedir. Bu bağlamda da dünyanın en saygın düşünce kuruluşları arasında yer almaktadır.

Uluslararası Para Fonu (IMF), 1944 yılında Birleşmiş Milletlerin Bretton Woods'da gerçekleştirdiği konferansta tasarlanmıştır. Konferansa katılan 44 ülke, 1930'larda gerçekleşen Büyük Buhran'daki gibi rekabetçi devalüasyonların tekrarından kaçınmak ve ekonomik işbirliği çerçevesi çizmek için mutabık kalmışlardır. Bu çerçevenin ana amacı, uluslararası para sisteminin istikrarını sağlamaktır (IMF, 12 Mayıs 2015).

IMF, Dünya Ekonomik ve Mali Araştırmalar Serisi kapsamında dünya ekonomisine ilişkin önemli görülen konularda periyodik çalışmalara yer vermektedir. Serinin temel unsurları, altı aylık Dünya Ekonomik Görünümü Raporu, Küresel Finansal İstikrar Raporu ve Bölgesel Ekonomik Görünüm Raporudur. Diğer çalışmalar, uluslararası ticaret politikalarındaki gelişmeler, ihracat kredi politikaları ve ödeme sistemleri ile uluslararası finans piyasalarındaki gelişmeleri kapsamaktadır.

Her yıl Nisan ve Eylül/Ekim aylarında piyasaya sürülen Dünya Ekonomik Görünümü Veri Tabanıyla, ulusal hesaplar, enflasyon, işsizlik oranları, ödemeler dengesi, mali göstergeler, ülkeler ve ülke grupları için ticaret verileri ve IMF tarafından raporlanan emtia fiyatlarına ilişkin 1980 yılından günümüze uzanan verileri sunmaktadır. Bunun yanı sıra yayınladığı 'IMF Working Papers' ile de araştırmacılara bilgi edinme olanağı sağlamaktadır.

Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), daha önce de ifade edildiği gibi 1949 yılında kurulan 29 ülkeli uluslararası bir örgüttür. 1993 yılında güvenlikle ilgili konularda kitlelere ulaşmak için Entegre Veri Servisi'ni (NIDS) oluşturmuştur. Kapsanan konular arasında siyasi, askeri, ekonomik ve bilimsel konuların yanı sıra barış gücü ve diğer faaliyetlerle ilgili güncel bilgiler de yer almaktadır.

NATO, müttefiklerine ait savunma harcamalarını her müttefik ülke savunma bakanlığının üzerinde anlaşmaya varılan bir tanıma göre verilerini bildirmesinden sonra mevcut ve geleceğe yönelik tahmini savunma harcamalarını rapor eder. 1949 yılına kadar uzanan verileri bünyesinde barındıran NATO, 1963 yılından günümüze tüm üye ülkeler için mali ve ekonomik veriler ile personel verilerini yıllık özet biçiminde rapor olarak yayımlamaktadır (NATO, 12 Mayıs 2015). Bu rapor, NATO tarafından belirlenen ortak savunma harcamaları tanımına dayanırken; toplam savunma harcamaları, savunma harcamaları ve GSYH büyüme oranları, GSYH'ye oran olarak savunma harcamaları, kişi başına düşen savunma harcamaları ve GSYH, kategoriye göre savunma harcamaları ve silahlı kuvvetler personel gücü verilerini kapsamaktadır.

ABD Silah Denetimi ve Silahsızlanma Ajansı (ACDA), 16 Eylül 1961 yılında yayınlanan Silahların Kontrolü ve Silahsızlanma Yasasına istinaden kurulmuştur. Ajans, araştırma yapmak, tavsiyelerde bulunmak ve bu alandaki uluslararası müzakereleri hazırlayarak uluslararası müzakerelere katılmak yoluyla silah kontrolü ve silahsızlanma politikalarını formüle etmek ve uygulamak görevlerini üstlenmiştir.

ACDA'nın temelini oluşturan Silahların Kontrolü ve Silahsızlanma Yasasında, organizasyonun gerçekçi silah kontrolü ve silahsızlanma politikasının dayandığı temel bilimsel, ekonomik, politik, askeri, psikolojik ve teknolojik bilgileri sunma kapasitesine sahip olması gerektiği ifade edilmiştir (Gellner ve Rusten, 2007: 128).

ACDA, 1999 yılına gelindiğinde kapatılarak yürüttüğü görevler Dışişleri Bakanlığına aktarılmıştır. Faaliyette olduğu süre içerisinde merkezi bir dosyalama sistemi sağlayamamıştır. Bunun yerine, her operasyon bürosu kendi kayıtlarını kendisi tutmuştur.

World Military Expenditures and Arms Transfers (WMEAT), yıllık askeri harcamalar, silah transferleri, silahlı kuvvetler, seçilmiş ekonomik veriler ve ilgili askeri-ekonomik oranlardan oluşan göreceli göstergelere yer vermektedir. 1960-1999 döneminde ACDA tarafından, sonraki dönemde Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığının Silah Kontrol ve Uluslararası Güvenlik İşleri Alt Sekreterliği tarafından yayınlanmaktadır (ABD Dışişleri Bakanlığı, 10 Nisan 2018).

Uluslararası Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (IISS), İngiltere merkezli uluslararası ilişkiler alanında faaliyet gösteren, merkezi Londra'da bulunan ve Washington, Singapur ve Bahreyn'deki Manama da ofisleri bulunan tescilli bir yardım kuruluşudur. 1958 yılında nükleer caydırıcılık ve silah kontrolü üzerine kurulmuştur ve günümüzde ülkelerin silahlı kuvvetlerini yıllık olarak değerlendirmektedir (IISS, 20 Mayıs 2015). Bu değerlendirme kapsamında 'Military Balance' ismiyle 171 ülkenin savunma kapasitesi, askeri gücü, personel sayıları, mühimmat envanterleri ve savunma ekonomisine ilişkin verileri yayınlar. 'Military Balance+' ile de çevrimiçi bir veri tabanı sunarak söz konusu verilerin karşılaştırılması ve incelenmesine olanak tanımaktadır.

Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA), 1947 yılında imzalanan Ulusal Güvenlik Yasası'yla yürürlüğe girmiştir. ABD'nin ulusal güvenlik hedeflerini ileriye taşıma amacıyla kurulan teşkilat, daha önceki yıllarda Bilgi Koordinatörlüğü Ofisi (COI), Stratejik Hizmetler Ofisi (OSS), Stratejik Hizmetler Birimi (SSU) ve Merkezi İstihbarat Grubu (CIG) gibi farklı isimlerde ve görevlerde hizmet vermiştir (CIA, 22 Mayıs 2015).

II. Dünya Savaşı'ndan itibaren istihbarat faaliyetlerini sürdüren kurum, Ortak Ordu Deniz Kuvvetleri İstihbarat Araştırmaları (JANIS), Ulusal İstihbarat Araştırması (NIS) ve Dünya Gerçekleri Kitabı (WFB) programları ile koordinasyon temelli istihbaratın gelişim temellerini vurgulamıştır. Dünya Gerçekleri Kitabı (WFB), ansiklopedik NIS çalışmalarının güncellenmesiyle yıllık biçiminde özet olarak oluşturulmuştur. 1962 yılında ilki yayınlanan kitap, 1997 yılından itibaren internet üzerinden yayımlanmaya başlanmıştır. Kitap tarih, insanlar, hükümet, ekonomi, coğrafya, iletişim, ulaşım, askeri ve uluslararası meseleler hakkında 195 ülke ile 72 bağimli gölge ve yerleşimle ilgili bilgiler içermektedir (CIA, 22 Mayıs 2015).

Dünya Bankası (WB), 1944 yılında Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası olarak başlangıçta II. Dünya Savaşı nedeniyle harap olan ülkelerin yeniden inşasına yardımcı olmak amacıyla kurulmuştur. Daha sonraki yıllarda kalkınmaya vurgu yaparak altyapı yatırımlarını desteklemiş, 1956 yılından itibaren de gelişmekte olan ülkelere özel şirketlere ve finansal kuruluşlara borç vermeye başlamıştır. 1960 yılında Uluslararası Kalkınma Birliğinin kurulmasıyla, yoksulluğun ortadan kalkmasına yönelik bünyesinde barındırdığı küresel finansman kaynaklarını geliştirmekte olan ülkelerin ihtiyaçlarına bağlamayı hedeflerinin arasına katmıştır. Günümüzde bu hedeflerini arttırarak 180'den fazla üye ülke ile ilişkilerini sürdürmektedir (WB, 27 Mayıs 2015).

Bankanın yayımladığı Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri (WDI), 1960 yılından günümüze resmi olarak tanınmış uluslararası kaynaklardan derlenen tarım ve kırsal kalkınma, yardım etkinliği, iklim değişikliği, ekonomi ve büyüme, eğitim, enerji ve madencilik, çevre, dış borç, finansal sektör, toplumsal cinsiyet, sağlık, altyapı, iş ve sosyal koruma, yoksulluk, özel sektör, kamu sektörü, bilim ve teknoloji, sosyal gelişim, ticaret, kentsel gelişim konularını kapsayan verilerden oluşmaktadır.

WDI içerisinde yer alan savunma harcamalarına ilişkin veriler, barış gücü dâhil silahlı kuvvetlere yönelik cari ve sermaye harcamalarının tümünü içeren NATO tanımından türetilmiş ve SIPRI'den derlenmiştir (WB, 27 Mayıs 2015).

3. LİTERATÜR

Savunma harcamaları ekonomik büyüme ilişkisi ilk olarak Benoit (1973, 1978) tarafından yapılmıştır. Benoit çalışmasında 1950-1965 yıllarını kapsayan 44 az gelişmiş ülkeyi inceleyerek savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğunu ifade etmiştir. Daha sonraki yıllarda araştırmacılar tarafından birçok farklı model kullanılarak farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Bu çalışmaların bazılarını Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1: Savunma Harcamaları – Ekonomik Büyüme İlişkisini İnceleyen Çalışmalar

Çalışmanın Yılı	Yazar(lar)	Dönem, Ülke ve Model	Yöntem	Veri	Ana Sonuçlar
1997	Kollias	1954-1993, Türkiye.	Wald Granger Nedensellik testi.	IMF ve SIPRI.	Savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi yoktur.
1998	Dunne ve Nikolaidou	1960-1996, Yunanistan, Deger Tipi talep ve arz yanlı model.	Zaman Serisi 2 aşamalı ve 3 aşamalı en küçük kareler regresyonu; büyüme, tasarruflar, ticaret dengesi ve savunma denklemleri.	-	Savunma harcamalarının büyüme üzerindeki doğrudan etkisi olumluyken dolaylı etkisi olumsuzdur. Net etki pozitifdir.
2000	Sezgin	1955-1994, Türkiye ve Yunanistan, Deger tipi çok denklemlerli model.	Engle-Granger nedensellik testi ve Hata düzeltme modeli.	SIPRI, OECD.	Uzun ve kısa vadede Türkiye ve Yunanistan için savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamlı ilişki vardır.
2008	Görkem ve Işık	1968-2006, Türkiye.	VAR Granger nedensellik testi.	NATO, TÜİK.	Savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi yoktur.
2010	Yılcı ve Özcan	1950-2006, Türkiye.	Zivot-Andrews birim kök testi, Gregory-Hansen eşbütünleşme testi, Toda-Yamamoto nedensellik analizi.	NATO, TÜİK.	Savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki yoktur. Toda-Yamamoto granger nedensellik testine göre ekonomik büyümeden savunma harcamalarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.

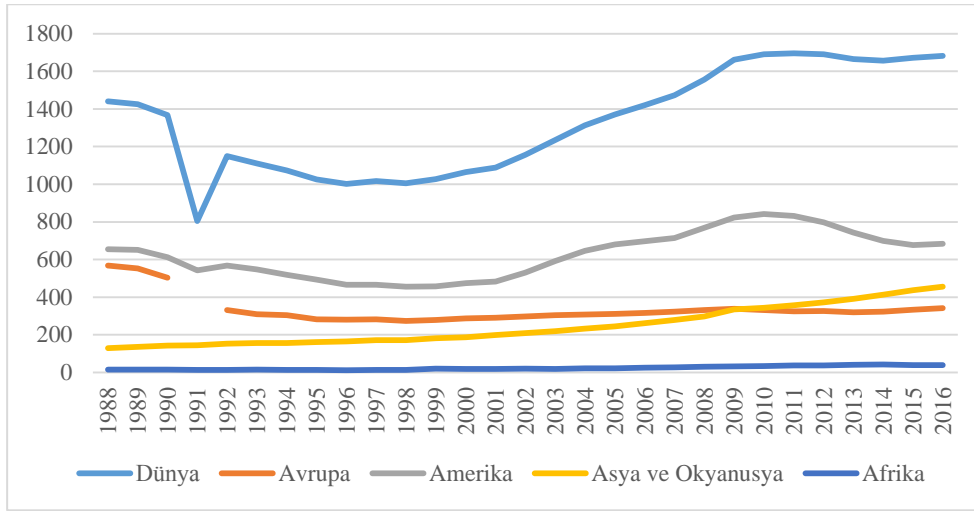
Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

4. SAVUNMA HARCAMALARININ DÜNYA VE TÜRKİYE ÖZELİNDEKİ GENEL GÖRÜNÜMÜ

Savunma harcamaları, bütün ülkeler için hükümet harcamalarının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Dünya genelinde savunmaya ayrılan kaynakların gelişimine bakıldığında harcamaların büyüklüğü ve yıllar içerisinde kazandığı önem açıkça görülebilmektedir.

Şekil 1, savunma harcamalarının 1988-2016 yılları arasındaki dünya ve kıtalar üzerindeki dağılımını milyar dolar cinsinden göstermektedir. Kıtalar ölçeğinde Afrika kıtasının en az savunma harcaması yapan kıta olduğu görülürken, Amerika kıtasının en çok savunma harcamasına sahip kıta olduğu görülmektedir.

Şekil 1: Dünya ve Kıtalarda Savunma Harcamalarının Gelişimi

Kaynak: Veriler SIPRI'den alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur. Küba, Eritre, Irak, Kuzey Kore, Somali, Suriye, Türkmenistan, Özbekistan ve Yugoslavya dâhil edilmemiştir.

Amerika kıtasının savunma harcamaları ile dünya ölçeği kıyaslandığında görülen benzerlik, ABD'nin Dünya ölçeğindeki savunma harcamaları içerisindeki payını büyüklüğüne kanıt niteliğindedir. Son yıllarda bu ilişki farklı yönlerde seyretmeye başlasa da dünya ölçeğindeki artış Afrika ve Asya- Okyanusya tarafından desteklenmiştir.

Asya-Okyanusya kıtalarının 1988 yılından itibaren sürekli artan bir trend içerisinde savunma harcamalarını arttırdıkları görülmektedir. 2010 yılından itibaren Asya-Okyanusya kıtalarında yapılan savunma harcamaları Avrupa kıtasını da aşmış durumdadır. Savunma harcamalarında bir başka artış gösteren kıta olan Afrika kıtasının 2000'li yıllardan itibaren izlediği trend, diğer kıtalara kıyasla çok düşük seviyelerdedir.

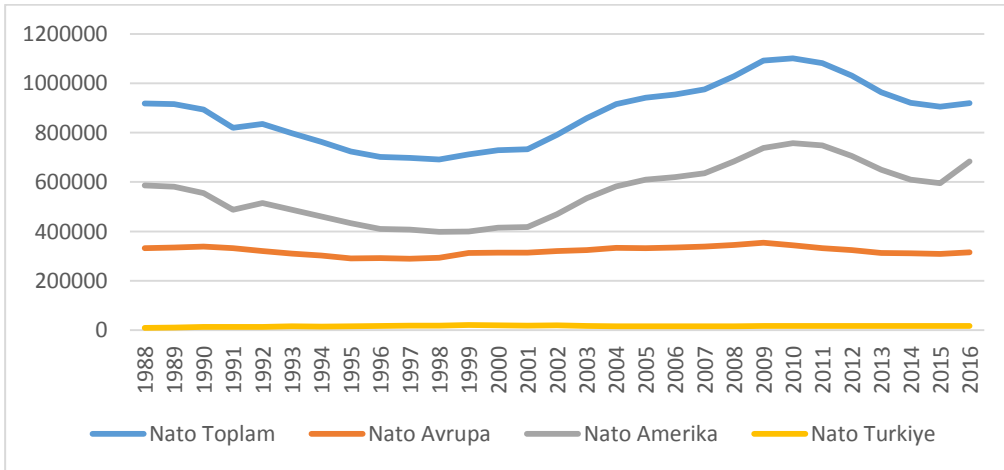
2016 yılı itibariyle savunma harcamalarının dünya üzerindeki toplamı yaklaşık 1,7 trilyon dolar iken; Amerika kıtasının 683, Avrupa kıtasının 342, Afrika kıtasının 39,2, Asya ve Okyanusya kıtalarının 456 milyar dolarlık savunma harcaması yaptığı görülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği'nin yayılcı politikasına karşın kıtasının ötesinde egemen güç olmak isteyen Amerika ile kendi kıtasında daha fazla çatışma istemeyen ve güvenlik endişeleri gittikçe artan Avrupa'nın ittifak arayışları, dönemin diğer sorunlarıyla birleşince soğuk savaşın başlamasından iki yıl sonra 1949 yılında Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü'nün (NATO) kurulmasının temellerini oluşturmuştur.

ABD, Kanada, Lüksemburg, İngiltere, Fransa, Portekiz, Norveç, Danimarka, Hollanda, Belçika, İtalya ve İzlanda'nın imzaladıkları Washington Antlaşmasıyla bir savunma örgütü olarak kurulan NATO, bugün 29 üyeli bir ittifaktır ve bu ittifak sadece askeri değil; aynı zamanda siyasi olarak da faaliyet göstermektedir. Türkiye bu ittifaka 1952 yılında NATO'nun ilk genişleme sürecinde katılmıştır.

NATO, dünya üzerindeki savunma harcamaları toplamının %55'ini oluşturmaktadır. NATO Amerika'nın savunma harcamasının toplam NATO savunma harcamalarına oranı %74, NATO Avrupa içerisinde yer alan Türkiye'nin NATO'nun toplam savunma harcamaları içerisindeki payı %1,3 ve Avrupa içerisindeki payı %5,2 civarındadır (SIPRI, 2018).

Şekil 2: Savunma Harcamalarının NATO ve Türkiye'deki Gelişimi

Kaynak: Veriler SIPRI'den alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur. **NATO Avrupa:** Arnavutluk, Belçika, Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İtalya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Karadağ, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya, İspanya, Türkiye, Birleşik Krallık. **NATO Amerika:** Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada.

Şekil 2, NATO özelinde savunma harcamalarının milyon dolar cinsinden gelişimini göstermektedir. NATO'nun savunma harcamaları toplamının NATO Amerika ile aynı seyirde olması, dünya ölçeği örneğinde olduğu gibi, ABD'nin toplam içerisindeki büyük oranından kaynaklanmaktadır. NATO Amerika'yı oluşturan iki ülkeden biri olan Kanada'nın savunma harcamalarının ABD'nin savunma harcamalarına oranının %0,2 civarında olması, NATO Amerika içerisindeki ABD'nin toplam içerisindeki büyüklüğüne örnek teşkil etmektedir.

Türkiye, 2016 yılı itibariyle NATO içerisinde en fazla harcamaya sahip 7. ülkedir. Savunma harcamalarının GSYH'ye oranı açısından bakıldığında NATO Avrupa'nın ortalaması %1,45, NATO Amerika'nın % 3,37 ve toplamın %2,42 olduğu görülmektedir. Türkiye %1,47 ile NATO Avrupa ortalamasının üzerinde seyretmektedir ve NATO toplamı içerisinde bu açıdan 10. Sıradadır (SIPRI, 2018).

Görüldüğü gibi ABD, savunma harcamalarının dünya üzerindeki lokomotifini oluştururken, Türkiye'nin savunma harcamaları dünya ölçeğinin yaklaşık %0,9'unu, Avrupa ölçeğinin %4,3'ünü oluşturmaktadır.

4.1. Türkiye'nin Ekonomik Büyüme ve Savunma Harcamaları Görünümü

Türkiye, Atatürk önderliğinde 1923 yılında kurulan Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kalkınmaya önem vererek sermaye yoğunluklu ve ağır endüstriyel sanayileşmeyi benimsemiş, 1939 yılına kadar süren bu dönemde yüksek büyüme oranları yakalamıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte, her ne kadar savaşa katılmasa da, ekonomik olarak etkilerini yaşamıştır. Savaş öncesinde başlayan planlama çalışmaları ve sanai yatırım programları, savunma harcamalarının bütçede yarattığı büyük etkiyle ertelenmiştir (Boratav, 2012: 81). Türkiye ekonomisi, 1950'li yıllara kadar süren süreçte bazen eksiye dönmüşen düşük büyüme oranlarında seyretmiştir.

1950-1960 yılları, enflasyon dönemi ve Türk ihracat ve tarımsal üretiminin hızlı büyüme yaşadığı dönem olarak ifade edilebilir (Sezgin, 1999: 61). 1950'lerin ilk yıllarında Türkiye'de 4 yıl sürecek olarak serbest dış ticaret rejimi benimsenmiştir. 1952 yılında Marshall Planı'nın sona ermesiyle birlikte, 1954 yılına kadar liberal iktisat politikalarını uygulandığı bir dönem yaşanmıştır (Şener, 2005: 142).

1954 yılından itibaren dış ticaret ve tarımda tıkanmalar meydana gelmiş, bunun sonucunda sanayileşmeye öncelik veren korumacı, ithal ikamesine yönelik politikalar benimsenmiştir. 1960 yılının mayıs ayından itibaren planlı bir iktisat politikası anlayışı benimsenmiştir (Boratav, 2012: 109). Bu anlayış çerçevesinde 30 Eylül 1960 tarihinde Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur.

1965-1970 yılları arasında Türkiye geri kalmışlığı aşamamış olsa da, bu yıllar Türkiye'nin gerek sosyal olarak gerekse ekonomik açıdan en hızlı yılları olmuştur (Cem, 2007: 331). 1970'li yılların ikinci yarısı ise dengesizlikler ve istikrarsızlıkların yanı sıra, dünya ölçeğinde krizlerin yaşandığı yıllardır.

1973 yılında yaşanan petrol şoku ve 1974 yılındaki Kıbrıs Harekâtı, Türk ekonomisini derinden etkilemiştir. Dünya çapında görülen krizlerin Türkiye'yi tam anlamıyla gecikmeli olarak etkilemesiyle, 1970'li yılların sonlarında iktisadi ve sosyo-politik bir krizle karşı karşıya kalınmıştır.

Türkiye’de, her ne kadar kısa dönemli liberal politika denemeleri yaşansa da, 1980’li yıllara kadar devlet müdahalesine bağımlı kapalı ekonomik sanayileşme politikaları benimsenmiştir. 1980 yılından itibaren 24 Ocak Kararları olarak bilinen Neoliberal politikalar çerçevesinde, ithal ikameci kalkınma politikaları terk edilerek ihracata yönelik kalkınma politikasına geçilmiştir (Sezgin, 1999: 60).

Bu geçiş Türkiye ekonomisinde çarpıcı bir değişim başlatmıştır. Reel GSMH’da son 10 yılda ilk defa düşüş yaşanmış ve yıllık enflasyon oranı yaklaşık %116 olmuştur. 1980 yılındaki yeni hükümet ekonomik reform başlatmış olsa da, bu uygulamalar askeri darbe sonrasında hayata geçirilmiştir (Sezgin, 1999: 61). 1980 yılından itibaren dünya pazarına açılmaya başlayan Türkiye ekonomisi, bu süreci 1990’lı yıllarda tamamlayarak dışa açık bir ekonomi konumuna gelmiştir (Yeldan, 2006: 25).

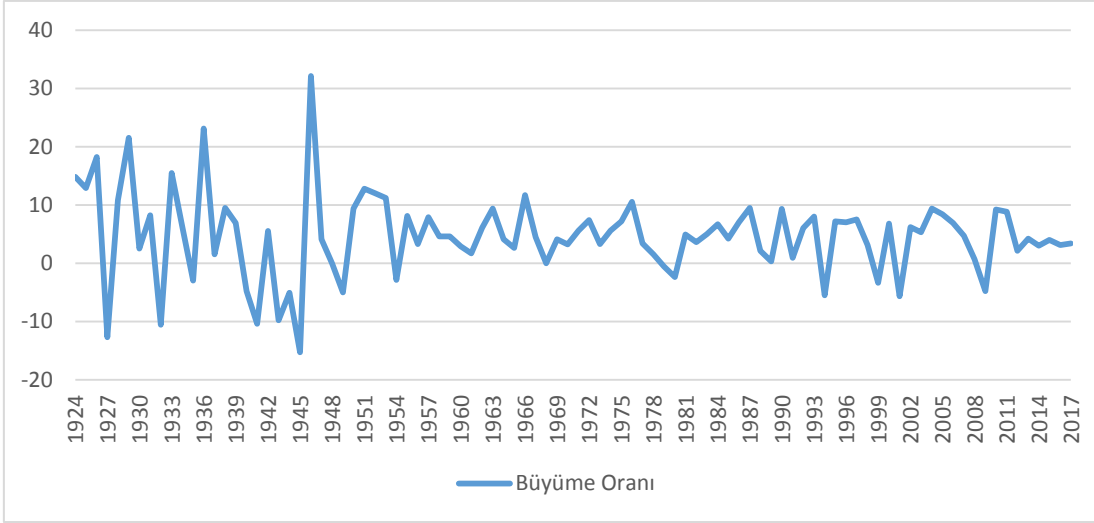
1990 yılına gelindiğinde Türkiye ekonomisi, İran-İrak savaşının sona ermesi ve yaşanan Körfez Krizi’nin etkisiyle oluşan pazar kayıpları nedeniyle oldukça etkilenmiştir. Dünya ekonomisinde de daralmaya neden olan bu süreçte Türkiye’nin ihracatında düşüşler yaşanmış, kamu açıklarının enflasyon üzerinde yarattığı baskı ve izlenen kur politikası gibi nedenlerle de 1994 yılında kriz meydana gelmiştir (Eroğlu, 2003: 30-31).

1994 krizi ve 5 yıl sonra 17 Ağustos 1999’da Gölcük’te ve 12 Kasım 1999’da Düzce’de meydana gelen depremler Türkiye ekonomisini oldukça etkilemiştir. 2001 yılında Kara Çarşamba olarak ifade edilen Milli Güvenlik Toplantısı sonrasında Türkiye ekonomisinde yeni bir kriz daha meydana gelmiştir. 2008 yılında ABD’de başlayan Mortgage Krizi etkisini bütün dünyada hissettirerek Euro bölgesinde de daralmaya yol açmıştır. Bu durum Türkiye ekonomisi açısından ihracatta azalma ve sermaye girişindeki düşüslere bağlı talep daralmalarına yol açmıştır (Özdemir, Yiğit ve Oral 2016:167).

Şekil 3, Türkiye’nin 1924-2018 yılları arasındaki büyüme oranını GSMH açısından göstermektedir. 1923-1947 yılları arası 1948 yılı bazlı, 1948-1967 yılları 1968 yılı bazlı, 1968-1997 yılları 1987 yılı bazlı ve 1998-2017 yılları arası 1998 yılı baz alınarak düzenlenmiştir.

2008 yılında görülen düşüş sonrasında Türkiye ekonomisi büyüyerek 2009 yılında büyüme hızı %9,2 seviyesine ulaşmıştır. Günümüzde ise son 3 yıldaki seyrinin %3 ile %3,4 seviyesinde olduğu görülmektedir.

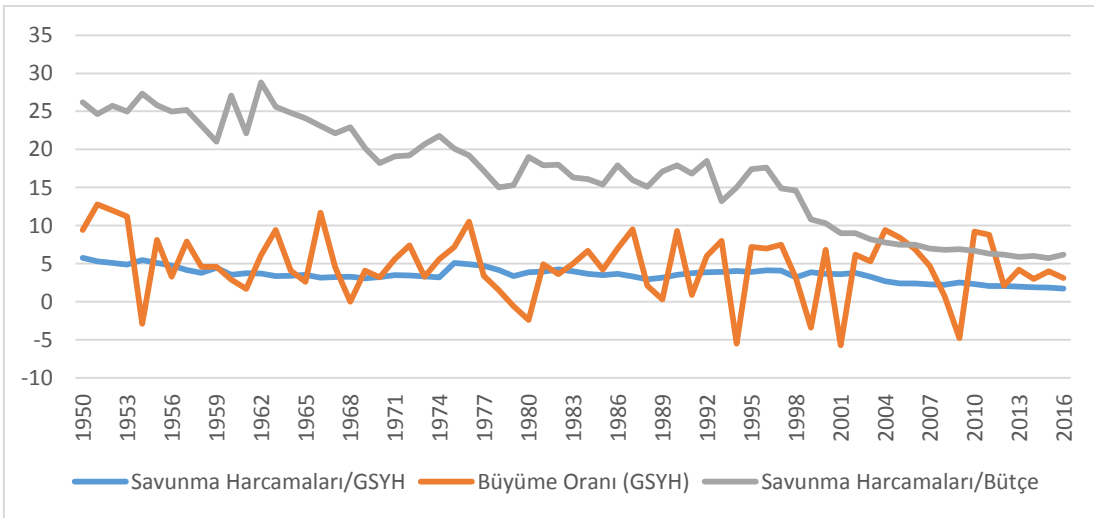
Şekil 3: Türkiye'nin 1924-2018 Yılları Arasındaki Büyüme Oranı (GSMH)

Kaynak: TÜİK ve OECD verileriyle yazar tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye'nin savunma harcamaları açısından seyrine bakıldığında, Cumhuriyetin ilk yıllarında savunma sanayinin kalkınma üzerinde önemli katkıları olduğu kabul edilerek girişimlere başlanmış, fakat II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD dış yardımları, Marshall Planı, Truman Doktrini ve Türkiye'nin NATO üyeliği gibi süreçler sonucunda müttefik ülkelerin ihtiyaç fazlası savunma donanımlarını hibe etmesi üretimleri engellemiştir. 1974 yılında Kıbrıs harekâtıyla birlikte savunma sanayinde dışa bağımlı olmanın sakıncaları görülmüş, 1998 yılında çıkarılan kararnameyle savunma sanayinin millileştirilmesine başlanarak sektör yeniden canlandırılmaya çalışılmıştır (Kamiloğlu, 2017: 19).

Şekil 4: Türkiye'de Savunma Harcamalarının GSYH ve Genel Bütçe İçerisindeki Payı ve GSYH Cinsinden Büyüme Oranı

Kaynak: SIPRI, OECD, TÜİK, Maliye ve Kalkınma Bakanlığı verileriyle yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 4, Türkiye'nin 1950-2016 yılları arasındaki savunma harcamalarının GSYH içerisindeki payını, genel bütçe içerisindeki payını ve GSYH cinsinden büyüme oranını göstermektedir. Türkiye'nin savunma harcamalarının GSYH içerisindeki 67 yıllık ortalaması yaklaşık olarak %3,5, büyüme oranı ortalaması %4,8 ve savunma harcamalarının bütçe içerisindeki payı ortalama %16,7 seviyesindedir.

Grafikte savunma harcamalarının bütçeye oranı ile büyüme oranı arasında 2000'li yıllara kadar belirli bir uyum olduğu gözlemlenirken daha sonraları bu uyumun kaybolduğu görülmektedir.

SONUÇ

Ekonomik büyüme sürecinde yaşanan gelişmeler savunma harcamaları incelemelerinde de kendini göstermektedir. Büyümenin nedenlerinin içsel büyüme teorilerinde arandığı günümüzde savunma harcamaları araştırmalarının da içsel büyüme teorileri çerçevesinde geliştiği görülmektedir.

Savunma harcamaları çalışmalarının öncü etki alanını oluşturan savunma harcamaları-ekonomik büyüme ilişkisine dair yapılan araştırmalara bakıldığında savunma harcamalarının tanımı gibi üzerinde tam olarak uzlaşamayan bir konu olduğu söylenebilir. Benoit (1973, 1978) tarafından yapılan ilk çalışmadan sonraki süreçte araştırmacıların bu yönde yaptığı çalışmalara bakıldığında savunma harcamaları-ekonomik büyüme ilişkisi pozitif, negatif ve etki olmadığı yönündeki sonuçlar bu bağlamda bir uzlaşımın olmadığını göstermektedir.

Savunma harcamalarının dünya ölçeğindeki görünümüne baktığımızda Amerika Birleşik Devletleri'nin her dönem zirvedeki yerini koruduğu fakat son yıllarda ABD'de görülen azalışa rağmen dünya ölçeğinde artış olduğu gözlenmiştir. Bu duruma Afrika ve Asya-Okyanusya kıtalarının savunma harcamalarında meydana gelen artışların neden olduğu bir başka çıkarımdır. Türkiye özelinde ise savunma harcamaları/GSYH oranının yıllar itibariyle çok fazla sapma göstermediği son yıllarda ise azalma eğiliminde olduğu gözlenmiştir.

KAYNAKÇA

- ABD Dışişleri Bakanlığı, (Çevrimiçi), <https://www.state.gov/>, 10 Nisan 2018.
- BENOIT, E. (1973). “Defence and Economic Growth in Developing Countries”, Lexington Books, Boston.
- BENOIT, E. (1978). “Growth and Defense in Developing Countries. *Economic Development and Cultural Change*, C: 26, No: 2, ss. 271-280.
- BERBER, M. (2006). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, Derya Kitapevi, 3. Baskı, Trabzon.
- BORATAV, K. (2012). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, İmge Kitapevi, Ankara.
- CEM, İ. (2007). *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Can Yayınları No: 879(29), 17. Basım, İstanbul.
- CIA, (Çevrimiçi), <https://www.cia.gov/index.html>, 22 Mayıs 2015.
- DİNLER, Z. (2015). *İktisat*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- DUNNE, P. ve Nikolaidou, E. (1998). “Military Spending and Economic Growth: A Case Study of Greece, 1960-1996”, *International Conference on Defense Economics and Security in Mediterranean and Sub-Saharan Countries, Universidade Technical of Lisboa* (Vol. 5).
- DUNNE, P. ve Smith, R. (1990). “Military Expenditure and Unemployment in the OECD”, *Defence and Peace Economics*, C: 1, No: 1, ss.57-73.
- DUYAR, M. ve Koçoğlu M. (2014). "Askeri Harcamaların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi; Sahra Altı Afrika Örneği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C: 7, No: 33, ss. 702-722.
- EKODIALOG, (Çevrimiçi), <http://www.ekodialog.com/konular/ekonomik-buyume-modelleri-teorileri.html>, 10 Kasım 2017.
- EROĞLU, N. (2003). “Türkiye’de İktisat Politikalarının Gelişimi (1923-2003)”, *80. Yılında Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu*, İstanbul.
- GELLNER, C. R. ve Rusten, L. F. (1984). “The United States: Arms Control and Disarmament Agency: Data on Management, Personnel, Budget, Status and Related Matters 1981–83”, *Contemporary Security Policy*, C: 5, No: 2, ss.128-147.
- GÖRKEM, H. ve Işık, S. (2008). “Türkiye’de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki (1968-2006)”, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C: 25, No: 2, ss. 405-424.
- GÜNLÜK-SENESEN, G. (2002). “Budgetary Trade-Offs of Security Expenditures in Turkey”, *Defence and Peace Economics*, C: 13, No: 5, ss. 385-403.
- IISS, (Çevrimiçi), <https://www.iiss.org/>, 20 Mayıs 2015.

IMF, (Çevrimiçi), <http://www.imf.org/external/index.htm>, 12 Mayıs 2015.

KAMILOĞLU, B. (2017). “Savunma Sanayi Sektörünün Cari Dengesinin Türkiye Ekonomisine Etkileri”, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

KİBRİTÇİOĞLU, A. (1998). “İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C: 53, No: 1-4, ss. 207-230.

KOLLIAS, C. (1997). “Defence Spending and Growth in Turkey 1954–1993: A Causal Analysis”, *Defence and Peace Economics*, C: 8, No: 2, ss. 189-204.

NATO, (Çevrimiçi), <https://www.nato.int/>, 12 Mayıs 2015.

ÖZDEMİR, Ü., Yiğit, G. K. ve Oral, M. (2016). “Cumhuriyetten Günümüze Ekonomi Politikaları Bağlamında Türk Dış Ticaretinin Gelişimi”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, C: 20, No: 35, ss. 149-174.

SEZGİN, S. (1999). “An Empirical Analysis of Defence Spending and Economic Growth in Turkey and Greece”, University of York Department of Economics and Related Studies, Thesis of DPhil.

SEZGİN, S. (2000). “Defence Expenditure and Economic Growth in Turkey and Greece: A Cointegration Analysis”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C: 1, No: 1, ss. 191-202.

SIPRI, (Çevrimiçi), <https://www.sipri.org/>, 12 Mayıs 2015.

ŞENER, S. (2005). “Türkiye Ekonomisinde İkinci Dönem Liberal İktisat Politikaları”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, C: 3, No: 1, ss. 141-148.

ŞİRİNER, İ. ve Doğru, Y. (2008). *Türkiye’de Büyümenin Ekonomik Politikası 1980 Sonrası Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir İnceleme*, Dipnot Yayınları no:17, 2.Baskı, Ankara.

TEKEOĞLU, E. (2008). “Defense Expenditure and Economic Growth: Empirical Study on Case of Turkey”. Naval Postgraduate School Monterey CA.

WB, (Çevrimiçi), <http://www.worldbank.org/>, 27 Mayıs 2015.

YELDAN, E. (2006). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*, İletişim Yayınları: 710(109), 12. Basım, İstanbul.

YILANCI, V. ve Özcan, B. (2010). “Yapısal Kırımlar Altında Türkiye İçin Savunma Harcamaları İle GSMH Arasındaki İlişkinin Analizi”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C: 11, No: 1, ss. 21-33.